

İSTANBUL'DA MEDFÛN OLDUĞU SÖYLENİLEN SAHÂBİLERDEN EBU'D-DERDÂ

Doç. Dr. Raşit Küçük

1947 senesinde Antalya-Akseki'de doğdu. Antalya İmam-Hatip Lisesi ve Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. 4 sene Erzurum İmam-Hatip Lisesi'nde, 7 sene Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü'nde görev yaptı. Doktora ve doçentliğini Hadis ilmi alanında yaptı. Yayınlanan eserleri; Sevgi Medeniyeti, Abdullah İbnü'l Mübarek Hadisçiliği, Siyer(İsmail Yiğitle), İslâm Ahlakı (Komisyün), Riyazü's-Salihin Tercüme ve Şerhi, Peygamberimizden Hayat ölçüleri (M.Y. Kandemir ve İ.L. Çakan'la) isimli yayınlanmış eserleri yanında çeşitli araştırma yazıları ve Ansiklopedi maddeleri yayımlandı. 21 senedir Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Hadis Anabilimdalı'nda öğretim üyeliğini sürdürmekte.

1. İstanbul'da Sahâbe Kabirleri Veya Makamları Hakkında Bazı Mülâhazalar

İstanbul'un, Fâtih Sultan Mehmet tarafından fethinden önce, asırlar boyu Müslümanlarca birçok defa muhasara olduğu veya buraya seferler düzenlendiği bilinen târihî gerçeklerdir. Erken dönem fetih ordularından bazılarında Peygamberimiz'in sahâbilerinin de iştirak ettiği sâbittir. İstanbul'da medfûn olduğu söylenen, kabirlerinin burada bulunduğu iddia edilen bazı sahâbilerin kesin ölüm tarihleri ve hemen her birinin ölüm yerleri bilinmektedir. Bu şöhretli sahâbilerin kabirlerinin İstanbul'da olması mümkün görünmemektedir. İstanbul'un fethi için yapılan ilk seferlerin birinde gerçekten İstanbul surları önünde şehid olduğu ve burada medfûn bulunduğu kesin olan Ebu Eyyub el-Ensârî'nin yanında, adları ve kabirlerinin yeri bilinmeyen daha başka şehid sahâbiler muhakkak olabilir. Çünkü çatışmaların yaşandığı savaşlarda onlarca, yüzlerce, bazı kere binlerce şehid verildiği olabilmekte idi. Acaba şehrimizde kabirleri olduğu ifade edilen bu sahâbiler, bilinen meşhurlarla aynı ismi taşıyan başkaları olamaz mı, sorusu akla gelebilir. Sahâbe ricâli ile ilgili kaynaklar bize böyle bir bilgi sunmamaktadır. O halde meseleye nasıl bakılması uygun olur? Kısaca bunu yorumlayabiliriz.

İslâm geleneğinde insan kısmının vefâtından sonra defin olduğu yere kabir denir. Dilimizde mezar ve sîn diye de adlandırılır. Yunus Emre, "Sana ibret gerek ise / Gel göresin bu sînleri" der. Bu anlamda kullanılan bir başka kelime de yatacak, uyuyacak yer anlamına gelen merkaddır. Mezarlığa da makbere denilir. Mezara mutlaka cesed defnedilmiş olur; yani böyle bir yer kazılsa gömülenin cesedi veya cesedinden arta kalan parçalara rastlanır. Şayet bir kabir yerinden kaldırılıp başka bir mekâna nakledilecek olursa (nakl-i kubûr), o kişinin kabri son naklediliği yer olur. İlk gömülü olduğu yer ise makamı kabul edilir. Makam, bir büyük zâtın, velîliğine inanılan bir kimsenin cesedi gömülü olmadığı halde adına tahsis olunmuş ve ruhâniyetinin orada bulunduğu inanılan mahal ve mekâna verilen addır. Bu yerlerden o kişilerin ruhaniyetleri ile irtibat kurulabileceğine inanılır. Bu sebeple makamlar birden çok olabilir⁽¹⁾. Şu halde buralar kabir demek değildir; dolayısıyla nakledilmezler. Makamlar da kabirler gibi önemi haizdir; kabirlere gösterilen hürmet buralara da gösterilir Osmanlı kabir mimârisinde gerçek kabirlerle makamların birbirinden ayrılmaları için farklı inşâ tarzları kullanılmıştır. Bunun gaye ve maksadı, ziyaretçinin bakar bakmaz kabirle makamı ayırd edebilmesini temindir. Normal kabirler baştaşı (şahide) ve ayaktaşı ile düzenlenmiş,

şâhidede kitâbe ile ölüm tarihi de belirtilmiştir. Makamlarda ise sadece şâhide dikilmiş, ayaktaşı konulmamış ve kitabelerine ölüm tarihi yazılmamıştır⁽²⁾.

Bu kısa açıklamalardan sonra bir gerçeğe daha işaret etmemiz gerekmektedir. Müslüman Türk milletinin Allah Resûlü Efendimiz'e olan hürmet ve saygısı, muhabbet ve sevgisi, başka toplumlarla kıyas edilemeyecek kadar derinlikli, gönülden ve samimidir. Bu sevgi, şiir başta olmak üzere edebiyatın her alanında, mîmârî başta olmak üzere güzel sanatların çeşitli dallarında kendini gösterir. O'nun yakın arkadaşları ve ümmetin en faziletli kesimi olan sahâbe sevgisi de milletimizin gönlünde apayrı bir yer işgal eder. Anadolu'nun birçok yerinde onlara tahsis edilmiş makam-kabirler olduğunu hepimiz biliriz. Bazı muntıkalarda, orada medfûn olduğuna inanılan veya makamı bulunan birtakım sahâbî isimlerini çocuklara vermek uğur ve bereket sayılır. Bu yönde en nasipli şehirlerimizden birinin İstanbul olması tabiidir. Bu sebeple İstanbul'daki sahâbe kabirlerinin birçoğunun makam niteliği taşındığı bilinmektedir. İstanbul'daki bu makam- kabirlerin sayısı 26'dır. Sizlere kısaca hayat hikâyesinden bahsedeceğim Ebu'd-Derdâ da İstanbul'da makamı olan, hem de iki ayrı yerde, hem Anadolu hem Rumeli yakasında makamı olan sahâbilerden biridir. Bu özelliğiyle de yegânedir.

2. Ebu'd-Derdâ Makamı ve Türbesi

Ebu'd-Derdâ'nın, Ebu'd-Dürdâ şeklinde anılması yanlış okumadan kaynaklanan bir galat olsa gerektir.

Ebu'd-Derdâ makamlarından biri Eyüp Sultan İlçesinde bulunmaktadır. Cezerî Kâsım Paşa Mahallesi, Zâl Mahmud Paşa Caddesi, 19 pafta, 65 ada, 32 parselde, 41 m² lik bir alanı bulunan türbesi, birçok defa tamir edilerek orjinal mîmârî niteliğini kaybetmiştir. Türbenin kapısı üzerinde

Resim 1; Eyüpsultan'da Ebu'd-Derdâ türbesi (Eyüp Belediye Arşivinden)

(1) Necdet İşli, İstanbul'da Sahabe kabir ve makamları, Ankara, bty. s. 11

(2) Necdet İşli, a.y.

(3) Bilgi için bkz. Ahmet Süheyl Ünver, İstanbul'da Sahâbe Kabirleri, İstanbul 1953, s.25; İsmail Giray, İstanbul'da Sahâbe Kabirleri, İstanbul 1975, s.79-83; Hasircızâde, İstanbul'da Sahâbe ve Evliyâ Kabirleri, İstanbul 1987, s.73; Necdet İşli, a.g.e., s. 33-34, 102-105.

(4) İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, Mısır, bty., IV, 318; İbn Hacer, İsâbe, Beyrut 1412/1992, IV, 747; İbn Abdilberr, İstîâb, Beyrut, bty., no: 1277

(5) Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübela, Beyrut 1405/1985, II, 337

(6) Zehebî, Siyer, II, 337-8; İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, Beyrut, bty., VII, 391, Heytemî. Mecmau'z-zevâid, Beyrut, bty., IX, 367

Hâşim ketebeli Sultan II. Mahmud'a ait tuğra ve Sahaflar Şeyhizâde Kütüphane sahibi, Vak'a-nüvis Es'ad Efendi tarafından söylenmiş ve Hattât Yasârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmış ta'lik hatlı mermer kitâbe yer alır. Yapım tarihi 1251 (1835)'dir. Beş beyitten oluşan kitâbenin son beyti şöyledir:

*Kıldı mîmâr-ı kalem târihin inşâ Es'adâ
Yapdı Şeh Mahmûd Ebu'd-Derdâ için rânâ ma-
kâm*

*Sahâbiler levhasında da Ebu'd-Derdâ hak-
kında şu kit'a söylenmiştir:*

*Züvvarların şâh ü gedâ
Şefâatden etme cüdâ
Yâ Hazret-i Ebu'd-Derdâ
Şefâate ir-gör bizi*

Ebu'd-Derdâ makamlarından bir diğeri de Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığında 10. adadır. 5.86 m²'lik bir mezar alanıdır. Kitabeli olan iki taş mevcuttur. Bunlardan birinin kitâbesinde:

*"Yâ Hû Hazret-i Ebu'd-Derdâ radiyallahu
anh merkad-i şerîfidir"*

Ayaktaşı gibi dikilmiş olan diğeri de mermer levhaya lâtin harfleriyle yazılanında ise şöyledir:

*"Yâ Hû Ebu'd-Derdâ radiyallahu anh sa-
hâbedendir"*

Hem Eyüp hem de Üsküdar'da bulunan bu makam ve türbelerin ikisinin de aynı zâta ait olması kuvvetle muhtemeldir⁽³⁾.

Anadolu'nun bazı yerlerinde de Ebu'd-Derdâ'ya nisbet edilen makamlar vardır. Meselâ Bartın'da da bir Ebu'd-Derdâ türbesi bulunmaktadır.

Bu kısa bilgiden sonra Ebu'd-Derdâ'nın gerçek hayat hikâyesini verebiliriz. Çünkü onun hayat hikâyesi, kendisine nisbet edilen bu yerlerin bir kabir değil makam olduğuna delil teşkil eder.

3. Ebu'd-Derdâ ve Hayatı

Adının Uveymir veya Âmir olduğu söylenir. Uveymir'in onun lakabı olduğunu söyleyenler adının Âmir olduğunu belirtirler. Âmir, babasının adıdır diyen de vardır. Babasının adının Mâlik, Sa'lebe, Abdullah, Zeyd, Kays olduğuna dair rivayetler vardır⁽⁴⁾. Kelbî onu Âmir b. Zeyd b. Kays diye tanır. Künyesiyle daha meşhur ise de ismiyle de tanınan sahâbilerdendir. Annesinin adı Mehabbe bint. Vâkid'dir. Ensârdan olup, Hazrec kabilesine mensuptur.

Ebu'd-Derdâ, İslâm'la şereflenmesi geciktiği

için Bedir'de bulunamamış fakat Hz. Peygamber'in daha sonraki bütün gazvelerine katılmıştır. Hattâ o Bedir harbi günlerinde müslüman olmuştur da denilir. Ensardan İslâm'ı en son kabul eden kişi olduğu söylenir. Âile fertleri arasında da en son müslüman olandır. Hem Câhiliye hem İslâm döneminde kendisini kardeş edinen Abdullah b. Ravâha onun evine gelerek eline bir keser alıp Ebu'd-Derdâ'nın putunu o evde yokken kırıp parçalar, eve dönünce hanımı Ümmü'd-Derdâ durumu kocasına haber verir, kendi kendine durup düşündükten sonra: Şayet bunun nezdinde bir hayır bulunsaydı kendini savunurdu, der. Sonra Abdullah b. Ravâha ile birlikte yola koyulup Resûl-i Ekrem'e gelir ve müslüman olur. Peygamberimiz'in onu Selmân el-Fârîsî ile kardeş kıldığı nakledilir. Sahâbenin faziletçe önde gelen, fakih ve hakim olarak bilinip anılanları arasında yer alır.

Ebu'd-Derdâ, Resûl-i Ekrem'den, Zeyd b. Sâbit, Hz. Aişe, Ebû Ümâme ve Fadâle b. Ubeyd'den hadis nakletti, Enes b. Mâlik, Fadâle b. Ubeyd, Ebû Ümâme, Abdullah b. Ömer, Abdulah b. Abbâs gibi ashâbın ileri gelenleri de ondan hadis rivayet etmiştir. Oğlu Bilâl, eşi Ümmü'd-Derdâ, Ebû İdrîs el-Havlânî, Süveyd b. Gafele, Cübeyr b. Nüfeyr, Zeyd b. Vehb, Alkame b. Kays, Saîd b. El-Müseyyeb ve daha başkaları da ondan rivayette bulundular.

Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edilen hadis sayısı 179'dur. Buhârî ve Müslim eserlerinde ittifakla ondan iki hadis naklediler. Buhârî münferiden üç hadis, Müslim de tek başına sekiz hadis naklediler⁽⁵⁾.

Hz. Peygamber Uhud harbinde Ebu'd-Derdâ için: "Uveymir ne hoş binici!" diye onu övmüş, bir başka keresinde: "Ebu'd-Derdâ ümmetimin hakimidir" demiştir.

Ebu'd-Derdâ der ki: "İslâm öncesi tüccarlık yapıyordum; İslâm gelince ticaretle ibadeti cem ettim, fakat ikisi bir arada yürümedi, ticareti bırakıp ibadeti iltizam ettim"⁽⁶⁾

Ebu'd-Derdâ, Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin son yıllarında ordu kadısı (kâdî'l-cünd) olmuş ve bu göreve getirilen ilk kişi olmakla ün yapmıştır.

Hz. Ömer, hilafeti döneminde İslâm'ın esaslarını ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmek üzere Suriye bölgesine sahâbenin önde gelenlerinden bir kısmını göndermişti. Onlardan biri olan Ebu'd-Derdâ'yı da Dimaşk'a gönderdi. İbn Hibbân'ın belirttiğine göre, o sırada Dimaşk vâlisi olan Muâviye, aynı zamanda Hz. Ömer'in izni ve emri ile Ebu'd-Derdâ'yı Dimaşk şehri kadılığına getirdi. Zehebî, Hz. Osman'ın hilâfetinde de onun Dimaşk kadılığına devam ettiğini ve bu şehrin kadısı olarak ismi anılan ilk kişi olduğunu belirtir⁽⁷⁾.

Ebu'd-Derdâ'nın Bilâl ve Yezid adlarında iki oğlu, Derdâ ve Nesibe adlı iki de kızı vardır. Oğlu Bilâl de Emevîler döneminde Dımaşk kadılığı yapmıştır. Ebu'd-Derdâ, zühd ve takvâsıyla şöhret bulan sahâbilerin önde gelenlerindedir. Kızı Derdâ'yı, onunla evlenmek isteyen Yezid b. Muâviye'ye vermemiş, fakir bir müslümanla evlendirmiştir.

Ebu'd-Derdâ, kemerli kıvrık burunlu, elâ göz-lü idi; saç ve sakalını sarıya boyardı. Başına takke giyer ve üzerine sarık sarar, sarığının ucunu iki omzu arasına sarkıttırdı.⁽⁸⁾

Sahâbe arasında Ebu'd-Derdâ künyesiyle anılan bir başka sahâbî bulunduğu bilinmemektedir. Ancak İbn Hacer⁽⁹⁾, bazılarının sahâbe arasında zikrettiği Ebu'd-Derdâ er-Rahâvî adında birinden bahsetmektedir ki, Zehebî: "Bu Ebu'd-Derdâ kimdir, bilmiyoruz onun haberleri münker olup aslı yoktur" diyor⁽¹⁰⁾.

Ebu'd-Derdâ, Dımaşk'ın seyyidü'l-kurrâsı idi, Hz. Pegamber'in huzurunda Kur'an tilâvet eden ashab arasında olup ondan başka kimsenin huzurunda oturup kırâat etmemiştir. Yine o Peygamber Efendimiz hayatta iken Kur'an'ı cem eden (tamamını ezberleyen)lerden biridir. Enes b. Mâlik der ki: "Nebî s.a. vefât etmişti; şu dört kişi dışında Kur'an'ı cem eden yoktu: Ebu'd-Derdâ, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd"⁽¹¹⁾. Ebu'd-Derdâ diyor ki: "Şayet bana bir âyet unutturulsa da ben o ayeti bana hatırlatacak kişiyi Berkülgimâd'da bulacak olsam, oraya yolculuk yaparım"⁽¹²⁾.

Kadılık görevinde, kırâat ve tilâvet öğretiminde olduğu gibi hadis rivayetinde de son derece titiz davranırdı. Bir hüküm verdikten sonra bazı ke-re davalı ve davacıyı tekrar çağırıp dinlediği olurdu.

Sahâbe-i kirâmdan pek çoğu Ebu'd-Derdâ'nın ilmini medh etmiş ve onu bütün sahâbenin ilminin kendisinde toplandığı kişilerden biri saymıştır.

Ebu'd-Derdâ, bir gün ilim meclisine gelenleri saydırmıştı. Bin altıyüz küsur kişiyi saydılar. Kur'an kırâat ve tilâvetini öğrenmek maksadıyla gelen bu insanları onarlı gruplara ayırır, her bir grubun başına bir öğretici tayin ederdi. Belli bir seviye kazanan talebeler ona kırâatlerini arzederlerdi. Ebu'd-Derdâ sabah namazını kılar ve öğretim faaliyetine başlardı. Mihrapta cemaate yönelir ve bir cüz okurdu; cemaat onun etrafını çevirir telaffuzlarına iyice kulak verir dikkatlice dinlerlerdi. Meşhur yedi kırâat imamından biri olan İbn Âmir onun talebeleri arasında öncü idi⁽¹³⁾. Ebu'd-Derdâ'nın, kırâat için halka oluşturma çığırını açan ilk kişi olduğu nakledilir.

Ebu'd-Derdâ'nın ölüm tarihi hakkında ihtilaf vardır. Hz. Osman'ın hilâfetinden iki sene önce öldüğü yönündeki bilgi doğru olamaz, çünkü Dımaşk kadılığı görevi onun hilâfetinin ilk yıllarında da devam etmekte idi. H. 32 senesinde öldüğü, Sıffin'den sonra öldüğü söylenirse de, hadis ehli arasında yaygın ve sahih görüş Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde öldüğüdür. Hz. Osman'ın şehid edilmesinden önce ölmüştür⁽¹⁴⁾. Ebu'd-Derdâ'nın Dımaşk'da vefat ettiği konusunda kaynaklar mütefiklidir. Orada Bâbü's-sağır kabristanına defnedilmiştir. 1938 senesinde yapılan araştırmalar sonucu kendisine ve hanımına ait mezar taşları, üzerlerinde küfî hatla isimleri yazılı olarak bulunmuş ve yazıların IV. (X.) veya V. (XI.) yüzyıla ait olduğu tesbit edilmişti. Bu taşlar, Dımaşk'da el-Methafü'l-vatanî (Millî Müze)de korunmaktadır.

Ebu'd-Derdâ, Nebî s.a.'den hadis rivayet ettiği zaman : Allah bilir, aynen böyle değilse, bunun gibi veya benzer şekildedir, derdi. Yine şöyle dedi: Bana ne oluyor ki âlimlerinizin göçüp gittiğini, câhillerinizin öğrenmediğini görüyorum. İlim öğreniniz, şüphesiz öğreten ve öğrenen ecirde ortaklardır.

Ebu'd-Derdâ vech-i mürselle şöyle der: *Öğrenen olmayınca âlim olamazsın, bildiğinle amel etmeyince öğrenici olamazsın, korktuğun şeylerin en korkutucu olanı, hesaba çekilmek üzere (Allah'ın huzuruna) durdurulduğum zaman bana: Bildiğin konuda amel ettin mi, denilmesidir.*

"Bilmeyene bir kere, bildiği halde amel etmeyene yedi kere yazıklar olsun"⁽¹⁵⁾ sözü de ona aittir.

Eşi Ümmü'd-Derdâ'ya, Ebu'd-Derdâ'nın hangi ibâdeti çok yaptığı sorulunca, tefekkür ve itibâr⁽¹⁶⁾ der.

Ebu'd-Derdâ: *"Bir saat tefekkür, bütün bir gece nâfile ibâdetten daha hayırlıdır"* derdi. *"Kul İbâdetle meşgul olunca Allan o kulu sever ve mahlûkâtına da sevdire"*⁽¹⁷⁾ tesbiti de ona aittir.

"Rabbime tevâzuu ifade ettiği için fakrı, Allah'ıma iştiyâk olduğu için ölümü, hatalarıma kefareti olduğu için hastalığı seviyorum"⁽¹⁸⁾, dediği nakledilir.

Ebu'd-Derdâ'nın hayat hikâyesinden bahseden kaynaklar, onun önemli sözlerini, düşüncelerini, yaşayış tarzı ve hayat felsefesini yansıtan bilgiler ihtiva eder

- (7) Zehebî, Siyer, II, 336
 (8) İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, IV,319-320; VI, 97-98
 (9) İbn Hacer, İsâbe, VII, 123
 (10) Zehebî, Mizânü'l-İtidâl, Beyrut, bty., IV, 522
 (11) Buhârî, Sahîh, Beyrut, bty., Fezâilü'l-Kur'an 8
 (12) Zehebî, Siyer, II, 342. Berkülgimâd: Yemen'in uzak bir nahiyesi
 (13) Zehebî, Siyer, II, 346.
 (14) Zehebî, Siyer, II, 335-353; İbn Hacer, İsâbe, IV, 747-748; VII,121.
 (15) Zehebî, Siyer, II, 347.
 (16) Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliyâ, Beyrut 1418/1997, I, 267. İ'tibâr: Allah'a ulaşmaya vesile olan hallerdir. Bk., Âsım Efendi, Kâmûs, II, 516.
 (17) Abdullah Aydınlı, Ebu'd-Derdâ, DİA, X, 310-311.
 (18) İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, VII 391-393. Şuayb el-Arnâvüt isnadının zayıf olduğunu söyler ve Hz. Peygamber'in yolunun en mükemmel, en üstün ve uyulması vâcib olan bir yol olduğunu, onun fakirlikten Allah'a sığındığını, ölümü temenniye yasakladığını, Allah'tan âfiyet istediğini söyler. Zehebî, Siyer, II, 349 (Dipnot, 3)

Resim 1; Dr. Süheyl Ünver'in çizgişiyle Ebu'd-Derdâ türbesi (Süheyl Ünver, İstanbul'da Sahabe Kabirleri İst. 1953

